

Володимир Дмитрук

**ДОГОВІРНО-ПРАВОВА БАЗА
З ПИТАНЬ КОРДОНУ УКРАЇНИ
ТА РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ
у 1990-х — 2000-х рр.**

У статті розглядається стан договірно-правової бази з питань кордону й двосторонніх прикордонних відносин, аналізуються основні напрями діяльності, пов'язані з налагодженням прикордонного співробітництва, делімітацією та демаркацією кордону між Україною і Республікою Білорусь у 1990-х — 2000-х рр.

Ключові слова: делімітація, демаркація, договір, комісія, українсько-білоруський кордон.

Від початків незалежності договірно-правове оформлення державного кордону є одним із пріоритетних завдань зовнішньої політики України, виконання якого має забезпечити суверенність і правосуб'єктність України на міжнародній арені, гарантувати її недоторканність і територіальну цілісність. Юридично оформлений державний кордон є однією з основних передумов стабільності в політичних, економічних і військово-оборонних відносинах сусідніх держав¹. Загальна протяжність державного кордону між Україною і Республікою Білорусь становить 1084,2 км. Кордон відділяє українські Волинську, Рівненську, Житомирську, Київську та Чернігівську області від білоруських — Брестської та Гомельської.

Остаточню українсько-білоруський кордон сформувався з приєднанням західних українських і білоруських територій за результатами поділу Польщі між СРСР та Німеччиною згідно договору про розподіл сфер впливу між Німеччиною та СРСР у вересні 1939 р. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 27 листопада 1939 р. було затверджено українсько-білоруський кордон та створені нові

¹ Концепція державної політики щодо визначення лінії державного кордону у зв'язку з природними змінами русел прикордонних річок Західний Буг і Тиса та врегулювання питання користування територіями, що зазнали змін внаслідок таких явищ. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show>.

адміністративні одиниці на приєднаних територіях². Однак кордон має історичні корені, адже приблизно так само проходив розділ між Великим князівством Литовським і Королівством Польським згідно з Люблінською унією 1569 р. Наприкінці XVIII ст., після поділів Речі Посполитої, та у XIX — на початку XX ст. у складі Російської імперії подібний вигляд мали кордони Гродненської і Мінської губерній з одного боку та Волинської і Київської — з іншого. Така ж ситуація була і в роки Української революції 1917–1921 рр. У 20–30-х рр. XX ст. на заході подібні кордони поділяли Польське і Волинське воєводства міжвоєнної Польщі, а на сході — радянські республіки БСРР/БРСР і УСРР/УРСР³.

Зважаючи на те, що державні кордони «є відображенням територіальної цілісності, політичної та економічної незалежності, суверенітету та єдності України»⁴, наша держава завжди наполягала на необхідності визнання кордону відповідно до міжреспубліканського (адміністративного) кордону між УРСР і БРСР. Іще до проголошення державної незалежності в Декларації про державний суверенітет України, прийнятій Верховною Радою УРСР 16 липня 1990 р., закріплено існування України як суверенної національної держави в існуючих кордонах, а територія є недоторканою і не може бути змінена та використана без її згоди⁵.

В Угоді про створення Співдружності Незалежних Держав від 21 грудня 1991 р. визначені гарантії держав-учасниць СНД з виконання міжнародних зобов'язань, що випливають із договорів і угод колишнього СРСР, а також закріплене положення про взаємне визнання і поважання територіальної цілісності країн-учасниць Співдружності, недоторканності їх кордонів⁶.

Першими законодавчими актами з питань державних кордонів України були Закон України «Про державний кордон України» від 04 листопада 1991 р., положеннями якого було нормативно визначено поняття державного кордону України та Закон України «Про прикордонні війська України» від 04 листопада 1991 р., що

² Указ Президиума Верховного Совета УССР «Об образовании Львовской, Дрогобычской, Волынской, Станиславской, Тернопольской и Ровенской областей в составе УРСР» от 27 ноября 1939 года № 32/30 — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/32-01>.

³ Черевко О.М. Українсько-білоруський кордон: особливості формування в XIX–XXI століттях // Економічна та соціальна географія. — Вип. 64. — 2012. — С. 251.

⁴ Закон України «Про державний кордон України» // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 2. — Ст. 5.

⁵ Декларація про державний суверенітет України // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1990. — № 31. — Ст. 429.

⁶ Угода про створення Співдружності Незалежних Держав від 21 грудня 1991 року. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_077.

визначив головні завдання для прикордонного відомства України: «...забезпечення недоторканності державного кордону України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах України, а також охорона виключної (морської) економічної зони України»⁷.

У положеннях зазначених вище нормативно-правових актів визначалися концептуальні пріоритети держави, що мали за мету забезпечити суверенітет та територіальну цілісність України на підставі усталених принципів міжнародного права: принципу територіальної цілісності та недоторканності держав і державних кордонів; принципу непорушності державних кордонів; принципу взаємної поваги до суверенітету та територіальної цілісності кожної держави; принципу мирного врегулювання прикордонних питань. Із прийняттям базових державних нормативно-правових актів з питань державних кордонів, що визначили основні пріоритети та національні інтереси України у сфері безпеки державного кордону, виникла нагальна потреба щодо організації переговорного процесу із суміжними країнами, що мав за мету врегулювання питань договірно-правового оформлення державного кордону та його правове оформлення⁸.

Уперше кордон між радянськими республіками визнавався Договором між УРСР і БРСР від 29 грудня 1990 р. На сьогодні українсько-білоруський кордон регулюється Договором між Білоруссю і Україною «Про дружбу, добросусідство та співробітництво» від 17 червня 1995 р. Договір «Про державний кордон» між Білоруссю і Україною від 12 травня 1997 р. того ж року було ратифіковано Верховною Радою України, а 6 квітня 2010 р. — Палатою представників Національних зборів Республіки Білорусь. 7 травня 2010 р. Президент Білорусі О. Лукашенко підписав Закон «Про ратифікацію Договору між Україною і Республікою Білорусь про державний кордон». Договір набув чинності 18 червня 2013 р., коли сторони обмінялися ратифікаційними грамотами у Києві, де було підписано відповідний протокол⁹. Отже, незгодженість щодо українсько-білоруського кордону, яка так довго існувала, врешті було вирішено, і було документально визначено, що кордон між двома державами проходить по фарватері річок Дніпро та Сож.

⁷ Закон України «Про прикордонні війська України» // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 2. — Ст. 7.

⁸ Деркач О.В. Аналіз міждержавної нормативно-правової бази з питань договірно-правового оформлення українсько-російського державного кордону // Державне управління: удосконалення та розвиток. — 2013. — № 11. — Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua>.

⁹ Романуха О.М. Делімітація сучасного кордону України // Наука. Релігія. Суспільство. — 2009. — № 4. — С. 115.

Загалом договірно-правова база українсько-білоруських відносин на сьогодні становить понад 200 міжнародних документів. На міжрегіональному рівні укладено понад 50 договорів¹⁰. Існуюча договірно-правова база регулює широке коло питань двостороннього співробітництва держав, включаючи торговельно-економічну (більше половини всіх угод), науково-технічну, гуманітарну, правоохоронну та інші сфери. Значна частина з них безпосередньо чи опосередковано належить до питань кордону та прикордонних відносин.

Протягом останніх років між Україною та Білоруссю було підписано: Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Білорусь про міжрегіональне та прикордонне співробітництво¹¹; Угоду між Міністерством екології та природних ресурсів України та Міністерством природних ресурсів і охорони навколишнього середовища Республіки Білорусь про співробітництво у сфері охорони та сталого використання транскордонних природоохоронних територій¹²; Протокол про порядок обміну інформацією про обстановку на державних кордонах України та Республіки Білорусь між Адміністрацією Державної прикордонної служби України та Державним прикордонним комітетом Республіки Білорусь¹³; Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Білорусь про діяльність прикордонних уповноважених¹⁴ тощо.

Указана договірно-правова база стала основою підготовки нормативно-правових документів, які регламентували проведення делімітації та демаркації українсько-білоруського державного кордону. Питання делімітації та демаркації державного кордону України завжди було на пріоритетних щаблях міждержавних відносин із країнами-сусідами протягом усіх років незалежності України. Незважаючи на це, воно не вирішене і до сьогодні. Формування нормативно-правової бази делімітації та демаркації державного кордону стало необхідною умовою утвердження незалежності та забезпечення правосуб'єктності України на міжнародній арені.

Усі документи з делімітації і демаркації кордонів є складовими договорів про територіальне розмежування, поступки, обмін, продаж територій, підлягають затвердженню вищими органами державної влади суміжних держав, що домовляються. Формування кордонів України є одним із пріоритетних державотворчих про-

¹⁰ Договірно-правова база між Україною та Білоруссю. — Режим доступу: <https://belarus.mfa.gov.ua/ua/ukraine-by/legal-acts>.

¹¹ Офіційний вісник України. — 2014. — № 3, стор. 597, ст. 91.

¹² Офіційний вісник України. — 2015. — № 42, стор. 343, ст. 1348.

¹³ Офіційний вісник України. — 2013. — № 80, стор. 275, ст. 2998.

¹⁴ Офіційний вісник України. — 2016. — № 18, стор. 141, ст. 1385.

цесів, оскільки чітко зафіксовані кордони визначають територіальний суверенітет держави¹⁵.

При вирішенні питання про кордони України з колишніми республіками СРСР постало завдання здійснити їх делімітацію та демаркацію, оскільки адміністративні межі між союзними республіками не відповідали стандартам державного кордону.

Сучасний стан проведення робіт з делімітації і демаркації державного кордону України характеризується використанням різноманітних даних про об'єкти кордону з просторовою локалізацією та інформації про просторове прив'язування даних до певного місця і простору, в тому числі топографічних карт і планів, морських навігаційних карт, аеро- та космознімків, ортофотопланів, протоколів-описів проходження лінії кордону, протоколів і каталогів координат прикордонних знаків, таблиць з інформацією про острови та їх належність, списків географічних назв, що зустрічаються в протоколів-описі договірних документів¹⁶. Проведення робіт з делімітації, демаркації та перевірки проходження лінії державного кордону є важливим чинником географічного, геополітичного положення країни¹⁷.

Загалом, починаючи з 1992 р., забезпечення нормативної бази оформлення державного кордону України, топографо-геодезичне, картографічне та гідрографічне забезпечення делімітації, демаркації і перевірки державного кордону України здійснювала Державна картографо-геодезична служба України (нині — Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, в структурі якої діє відділ демаркації та делімітації державного кордону), яка з цього питання взаємодіє з Міністерством закордонних справ України¹⁸. Затвердження документів демаркації державного кордону України, за Законом України «Про державний кордон України», здійснюється Кабінетом Міністрів України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Зберігання

¹⁵ Козлова Т.В., Данилко О.І. Картографічне забезпечення делімітації та демаркації державного кордону України // Вісник Академії митної служби України. Серія: «Технічні науки». — 2013. — № 1 (49). — С. 43.

¹⁶ Кондратюк О.В. Геоінформаційне забезпечення делімітації та демаркації державного кордону України: Автореферат. — К., 2011. — С. 1.

¹⁷ Бондар А.Л., Дьогтяр А.М., Трюхан М.О. Делімітація та демаркація кордонів: проблеми, пошуки, рішення // Український географічний журнал. — 1998. — № 3. — С. 10–12.

¹⁸ Закон України «Про топографо-геодезичну і картографічну діяльність» // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 5–6. — Ст. 46.

документів демаркації державного кордону України здійснює Державна прикордонна служба України¹⁹.

Із метою забезпечення договірно-правового оформлення державного кордону України Указом Президента України «Питання договірно-правового оформлення державного кордону України» від 28 квітня 2011 р. № 509 затверджено «Положення про делегацію України для участі у засіданнях спільних міждержавних комісій з питань демаркації державного кордону України»²⁰, в якому регламентуються повноваження усіх учасників делегації. Основною метою утворення делегації, яка підзвітна Президентові України, є забезпечення здійснення комплексу заходів із демаркації державного кордону України згідно з міжнародними договорами України.

Основними завданнями делегації України є: представництво України у спільних міждержавних комісіях з питань демаркації державного кордону України; сприяння організації заходів із позначення на місцевості державного кордону України відповідно до міжнародних договорів України; розроблення пропозицій з питань демаркації державного кордону України; підготовка підсумкових документів демаркації державного кордону України.

1997 року було завершено делімітацію державного кордону з Республікою Білорусь, яка тривала з 1993 р. 2005 року підготовлено картографічні матеріали для делімітації точки стику державних кордонів України, Республіки Білорусь та Республіки Польща.

У липні 2013 р. в Чернігові відбулась робоча зустріч членів Спільної українсько-білоруської демаркаційної комісії з питань започаткування робіт щодо демаркації українсько-білоруського державного кордону.

Першим кроком на шляху демаркації стало урочисте відкриття біля місця сходження українського, російського та білоруського кордонів першого прикордонного знаку. 30 липня 2014 р. у Чернігові відбулася церемонія підписання угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Білорусь про затвердження Положення про демаркацію державного кордону між Україною та Республікою Білорусь. Документ підписали посол з особливих доручень МЗС України Л. Осаволюк та начальник Управління делімітації і демаркації державного кордону Державного прикордонного комітету Республіки Білорусь О. Архипов²¹. Положення про демаркацію державного кордону між Україною і Республікою Білорусь визначає порядок демаркації державного кордону між Україною і

¹⁹ Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з прикордонних питань» // Відомості Верховної Ради України. — 2008. — № 26. — Ст. 243.

²⁰ Офіційний вісник Президента України. — 2011, № 13, стор. 84, ст. 670.

²¹ Україна і Білорусь безпроблемно узгодили демаркацію державного кордону. — Режим доступу: <https://espresso.tv/news>.

Республікою Білорусь та є правовою основою діяльності Спільної українсько-білоруської демаркаційної комісії²².

Із затвердженням Положення про демаркацію державного кордону на відміну від попереднього періоду значно активізувалася робота Спільної українсько-білоруської демаркаційної комісії. Засідання комісії стали регулярними і результативними. Чи не вперше за багато років затверджувалися плани роботи комісії в переважній більшості реалізовувалися. Зокрема, протягом останніх років на засіданнях обговорили основні напрями діяльності, обсяги та терміни організації польових демаркаційних робіт з винесення державного кордону на місцевість і визначення місць встановлення прикордонних знаків на окремих ділянках державного кордону; опрацювали проект Інструкції про виконання геодезичних робіт на державному кордоні між Україною та Республікою Білорусь, а також основні принципи складання Технічного проекту створення спільної геодезичної мережі на державному кордоні між Україною та Республікою Білорусь; провели звірку Актів місць встановлення прикордонних знаків на державному кордоні між Україною та Республікою Білорусь; провели польове обстеження демаркованої ділянки державного кордону в межах прикордонних знаків; заслухали інформацію про радіаційно-екологічну оцінку ситуації на ділянці українсько-білоруського державного кордону, що проходить зоною відчуження Чорнобильської АЕС, та прийняли рішення про необхідність створення спільних робочих груп для проведення демаркаційних робіт на цій ділянці²³.

Також делегації обмінялися інформацією щодо міжнародної технічної допомоги «Підтримка демаркації державного кордону між Україною і Республікою Білорусь» у рамках Флагманської ініціативи «Інтегроване управління кордонами» ініціативи Європейського Союзу «Східне партнерство», підтвердивши взаємну зацікавленість у тісній співпраці з метою залучення зовнішніх джерел фінансування для сприяння проведенню демаркаційних робіт²⁴.

З метою визначення пріоритетів та планування спільної роботи на наступні періоди делегації затвердили Перспективний план демаркації державного кордону між Україною і Республікою Білорусь, розрахований на 2018–2026 рр.; обговорили питання організації виконання робіт із винесення державного кордону на місцевість у зоні відчуження Чорнобильської АЕС, які передбачається розпочати 2019 р.²⁵

²² Офіційний вісник України. — 2015. — № 14, стор. 176, ст. 374.

²³ Режим доступу: <http://land.gov.ua/icat/heodeziia-ta-kartohrafiia>.

²⁴ Делімітація та демаркація державного кордону. — Режим доступу: <http://gki.com.ua/ua>.

²⁵ У зоні відчуження триває процес підготовки до демаркації українсько-білоруського кордону — Режим доступу: <https://galinfo.com.ua/news>.

Чинними двосторонніми угодами створено політико-правову основу для зміцнення та розвитку міждержавного діалогу в різних сферах українсько-білоруського співробітництва. Важливу складову договірно-правової бази становлять питання двосторонніх прикордонних відносин, кордону й, зокрема, його делімітації та демаркації.

ДМИТРУК В. Договорно-правовая база по вопросам границы Украины и Республики Беларусь в 1990-х — 2000-х гг. В статье рассматривается состояние договорно-правовой базы по вопросам границы и двусторонних пограничных отношений, анализируются основные направления деятельности, связанные с налаживанием приграничного сотрудничества, делимитации и демаркации границы между Украиной и Республикой Беларусь в 1990-х — 2000-х гг.

Ключевые слова: делимитация, демаркация, договор, комиссия, украинско-белорусская граница.

DMYTRUK V. The Legal Base for the Regulation of Ukrainian-Belarusian Border in the 1990s — 2000s. The article highlights the state of the legal framework on border issues and bilateral border relations, analyzes the main activities related to the establishment of cross-border cooperation, delimitation and demarcation of the border between Ukraine and the Republic of Belarus in the 1990s — 2000s.

Key words: delimitation, demarcation, treaty, commission, Ukrainian-Belarusian border.

References

Bondar, A. L., Diohtiar, A.M. and Trukhan M. O. (1998). Delimitatsiia ta demarkatsiia kordoniv: problemy, poshuky, rishennia. *Ukrains'kij heohrafichnyj zhurnal*, 3, 10–12. [in Ukrainian].

Cherevko, O. M. (2012). Ukrain's'ko-bilorus'kyj kordon: osoblyvosti formuvannia v XIX–XXI stolittiakh. *Ekonomichna ta sotsial'na heohrafiia*, 64, 245–252. [in Ukrainian].

Derkach, O. V. (2013). Analiz mizhderzhavnoi normatyvno-pravovoi bazy z pytan' dohovirno-pravovoho oformlennia ukrains'ko-rosijs'koho derzhavnoho kordonu. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, 11. Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua>. [in Ukrainian].

Kondratiuk O. V. (2011). *Heoinformatsijne zabezpechennia delimitatsii ta demarkatsii derzhavnoho kordonu Ukrainy*. [Geoinformation support of delimitation and demarcation of the state border of Ukraine]. (Extended abstract of Candidate's thesis). Donetsk. Kyiv. [in Ukrainian].

Kozlova, T. V. and Danylko, O. I. (2013). Kartohrafichne zabezpechennia delimitatsii ta demarkatsii derzhavnoho kordonu Ukrainy. *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy. Seriia: Tekhnichni nauky*, 1 (49), 43–48. [in Ukrainian].

Romanukha, O. M. (2009). Delimitatsiia suchasnoho kordonu Ukrainy. *Nauka. Relihiia. Suspil'stvo*, 4, 110–116. [in Ukrainian].